

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА В УМОВАХ ДІЇ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

PECULIARITIES OF THE PROCEDURE OF IMPLEMENTATION OF RULES OF LAW IN THE CONDITIONS OF EXTRAORDINARY LEGAL REGIMES

Сатаренко В.В., командир полку
патрульної служби поліції особливого призначення «Київ»

Головне управління Національної поліції в місті Києві

Метою статті є висвітлення особливостей процедури реалізації норм права в умовах дії надзвичайних правових режимів. Методологічну основу дослідження становлять методи, що дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені висновки, метод порівняння використано з метою виявлення спільного та відмінного в різних процедурах реалізації прав. Метод герменевтики застосовано у процесі опрацювання текстів нормативних та доктринальних джерел, виявлення сутності окремих наукових позицій сучасних авторів. Метод абстрагування дозволив здійснити осмислення окремих явищ, що перебувають у сфері процедури реалізації норм права в умовах дії надзвичайних правових режимів. Метод узагальнення надав можливості зробити відповідні логічно вивірені висновки. Наукова новизна. У статті описано особливості реалізації норм права під час дії надзвичайних правових режимів. Висновки. Реалізація норм права залежно від співвідношення між матеріальними та процесуальними нормами може існувати у трьох варіаціях: реалізація норм права поза правовими відносинами за відсутності процедурно-процесуальної складової частини, реалізація норм права за наявності правових відносин і процесуальної складової частини, а також існування тільки «прямих» учасників правових відносин, а також реалізація у процесі правових відносин за наявності процесуальної складової частини та третьої, спеціально передбаченої й уповноваженої сторони, що бере участь у процесі реалізації. Реалізація норм права за умов надзвичайних правових режимів може мати особливості, що полягають у додаткових умовах та процесуальних особливостях стосовно звичайної реалізації, що вводиться окремими нормативно правовими актами та має тимчасовий характер, повинна вводитись сут до окремої категорії прав і свобод, на основі об'єктивності, обґрунтованості та доцільності, залежно від ситуації, що склалася та була причиною введення надзвичайних правових режимів як на окремій території, так і в державі загалом.

Ключові слова: норма права, реалізації, надзвичайний правовий режим.

The purpose of the article is to highlight the features of the procedure for implementing the rules of law in the context of emergency legal regimes. The methodological basis of the study were methods that allowed to obtain reasonable and logically verified conclusions, the method of comparison was used to identify common and different in different procedures for the implementation of rights. The method of hermeneutics is applied in the process of elaboration of texts of normative and doctrinal sources, revealing the essence of separate scientific positions of modern authors. The method of abstraction made it possible to comprehend certain phenomena that are in the field of the procedure of implementation of legal norms in the conditions of emergency legal regimes. A method of generalization that provided opportunities to draw appropriate logically verified conclusions. Scientific novelty. The article describes the peculiarities of the implementation of legal norms during the operation of extraordinary legal regimes. Conclusions. Implementation of law depending on the relationship between substantive and procedural rules can exist in three variations: the implementation of law outside the legal relationship in the absence of procedural component, the implementation of law in the presence of legal relations in the presence of procedural component, and the existence of only "direct" participants legal relations, as well as the implementation in the process of legal relations in the presence of a procedural component and a third specially provided and authorized party involved in the implementation process. The implementation of legal norms during the existence of emergency legal regimes may have certain features, consisting in additional conditions and procedural features, in relation to the usual implementation, which is introduced by certain regulations and is temporary and should be introduced only to a separate category of rights and freedoms, on the basis of objectivity, reasonableness and expediency, depending on the current situation and was the reason for the introduction of emergency legal regimes both in a particular territory and the state as a whole.

Key words: rule of law, implementation, emergency legal regime.

Вступ. Права і свободи людини і громадянина – це невід’ємна і беззаперечна цінність будь-якого демократичного, правового суспільства та держави. Невідчужуваність прав і свобод передбачається не тільки національними актами України, Конституцією України, а і комплексом ратифікованих міжнародних правових актів, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права тощо.

Усі ці акти вказують на важливість, невідчужуваність, непорушність прав і свобод людини, проте можливість за виняткових обставин, у межах принципів доцільності, пропорційності та відповідно до норм національного законодавства обмеження або встановлення особливих процедур реалізації окремих категорій прав людини, за винятком тих, що додатковим умовам і обмеженню піддаватись не можуть.

У сучасних умовах розвитку незалежної України, наявності територій, де діє надзвичайний правовий режим (тимчасово окупована територія), постала потреба в дослідженні особливостей здійснення норм права, прав і свобод людини з метою вдосконалення механізмів їх реалізації та запобігання свавільному обмеженню.

Огляд літератури. Дослідження проблематики реалізації норм права здійснювалось багатьма як вітчизняними,

так і закордонними авторами, серед яких В.Б. Авер’янов, Ю.М. Бисага, І.Я. Вдовчин, М.Д. Лазарева, Ю.П. Пацурківський, Н.І Ткачук та інші.

Метою статті є висвітлення особливостей процедури реалізації норм права в умовах дії надзвичайних правових режимів.

Для досягнення мети пропонується вирішення таких **завдань:**

1. Визначити варіанти співвідношення між нормами матеріального та процесуального права в контексті процедури реалізації норм права.

2. Розкрити особливості спеціальних процедурно-процесуальних аспектів процедури реалізації норм права в разі дії надзвичайних правових режимів.

Методологічну основу дослідження особливої процедури реалізації норм права в умовах дії надзвичайних правових режимів становлять методи, що дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені результати. Так, метод порівняння використано з метою виявлення спільного та відмінного в різних процедурах реалізації прав. Метод герменевтики застосовано у процесі опрацювання текстів нормативних та доктринальних джерел, виявлення сутності окремих наукових позицій сучасних авторів. Метод абстрагування дозволив здійснити осмислення окремих

явищ, що перебувають у сфері процедури реалізації прав. Метод узагальнення надав можливість зробити відповідні логічно вивірені висновки.

Вклад основного матеріалу. Традиційним для теорії держави та права й інших юридичних наук є виділення реалізації права як окремої категорії. Що передбачає втілення розпоряджень правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, у їхній практичній діяльності. Реалізацію права розглядають як процес (реалізація свободи слова, совісті, пересування, права на життя тощо) та як кінцевий результат (право на освіту, право на працю тощо). У будь-якому з варіантів право, що реалізується, відносять до матеріального права, а процес реалізації – до процесуального.

В Україні процес реалізації норм права відбувається в кілька етапів. На першому етапі відбувається процес закріплення прав, людини і громадянина та визнання їх державою у вигляді зазначення їх визначення й об'єму у відповідному нормативно-правовому акті (щодо прав людини це здійснюється шляхом конституційного закріплення).

На другому етапі через процеси конкретизації закону, правотлумачення, створення та закріплення процесуальних норм, що регулюють порядок ухвалення, застосування та дотримання закону право набуває свого змісту.

На третьому етапі відбувається власне процес реалізації норм права шляхом безпосереднього втілення правової норми в діяльності суб'єктів права.

Здебільшого правові норми реалізуються в рамках правовідносин, у яких учасники цих відносин виступають носіями конкретних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків стосовно один одного, проте не завжди.

Для здійснення суб'єктивних прав у рамках правовідносин необхідний вияв ініціативи з боку суб'єктів права. Водночас саме реалізація відповідних норм права приводить до виникнення, зміни або припинення правовідносин [1].

Для більш повного розкриття механізму реалізації права важливо розглянути співвідношення між нормами матеріального і процесуального права.

Так, можна виділити три варіанти їх співвідношення в рамках реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Перший варіант реалізації відбувається за умови, що права і свободи реалізуються поза правовими відносинами, зазвичай в такому разі відсутня передбачена процедурно-процесуальна складова частина їх утілення в життя. Прикладами таких прав можна вважати право на свободу совісті, право на недоторканість житла, право на життя тощо.

Другим варіантом реалізації, залежно від співвідношення норм матеріального і процесуального права, можна виділити реалізацію за умови, що наявна процедурно-процесуальна складова частина, а також існують тільки «прямі» учасники правових відносин та відсутні треті особи, що мають та застосовують повноваження. Як приклад реалізації таких прав можна навести право на працю, право на освіту, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю тощо. У даному разі законодавством передбачений процедурно-процесуальний порядок реалізації права. Наприклад, реалізація права розпоряджатися власністю включає в себе можливість її відчуження у вигляді продажу, процедура такої реалізації передбачена Цивільним кодексом України.

Третім варіантом реалізації, залежно від співвідношення, виступає наявність як матеріальних та процесуальних норм, що реалізуються у процесі правових відносин, так і третьої, спеціально передбаченої й уповноваженої сторони, що бере участь у процесі реалізації.

Як зазначено вище, право розпоряджатися власністю, залежно від її виду, може передбачати як наявність третьої сторони, так і спрощену процедуру реалізації. У разі відчуження у вигляді, наприклад, продажу нерухомого майна, авто-, мототранспорту, зброї й інших передбачених

законом категорій власності уже не досить тільки, наприклад, усної домовленості між продавцем та покупцем, а існує чітко передбачена процедура із залученням третіх, уповноважених осіб, комплексу додаткових дій, що передують самому результату – відчуженню майна, як-от: експертно-грошова оцінка незалежного сертифікованого оцінювача, обов'язкова присутність подружжя відчужувача та набувача (у разі наявності), заява особи, яка не є власником, але зареєстрована у квартирі (у разі наявності), яка відчужується, про те, що їй відомо про укладання договору і вона зобов'язана знятися із реєстрації, інші довідки, документи, заяви, посвідчення [2]. Фіксація факту відчуження обов'язково підлягає залученню нотаріуса, а також внесення відомостей у відповідні реєстри даних.

Уведення на якійсь частині або на всій території України надзвичайного правового режиму призводить до низки наслідків, що можуть вносити зміни або встановлювати процедурно-процесуальні порядки щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією, щодо яких прямого процесуально-процедурного регулювання поза правовим режимом надзвичайного стану не здійснювалось.

Якщо здійснити аналіз законодавства у сфері надзвичайних правових режимів, то до таких прав і особливих процедур можна віднести нижчезазначені.

По-перше, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, що може і не передбачати заборони в'їзду та виїзду, а лише спеціальну процедуру. Так, натепер наявний уведений у дію Порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 367, що передбачає таке:

- в'їзд та виїзд здійснюються через контрольно-перепускні пункти;
- перелік документів, що потребують категорії осіб, що здійснюють перетин лінії розмежування (іноземці, особи без громадянства, громадяни України, особи, що не досягли 16-тирічного віку);
- особливі процедури в'їзду та виїзду;
- наявність режимних зон;
- порядок перевірки документів;
- порядок гарантування безпеки на контрольно-перепускному пункті;
- порядок взаємодії осіб, що здійснюють в'їзд і виїзд, одна з одною та з уповноваженою особою тощо [3].

Саме цей приклад яскраво ілюструє перехід від реалізації права поза правовими відносинами без наявних спеціально передбачених процесуально-процедурних аспектів в оформлений покроковий, передбачений законом процес, із залученням третіх, спеціально уповноважених на те осіб.

Наступним приклад – установа порядку реалізації прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, освіту, інші соціальні послуги осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, що передбачений Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Дані порядки не обмежують чи нівелюють права особи, а лише, у зв'язку із ситуацією, передбачають особливу процедуру реалізації, що відрізняється від процедури в інших регіонах України. Основною тезою даних порядків виступає місце оформлення документів, місце звернення до органів тощо. Часто законодавець формулює дане місце так: «на іншій території України» [4], без конкретизації області, району, міста, що дає можливість особі вибрати те, яке буде для неї найбільш зручне в ситуації, що склалася.

На особливу увагу заслуговують порядок і процедура реалізації політичного права, а саме права участі у виборах. Право обирати і бути обраним є одним із важливих елементів правової держави та демократичного правового режиму. Закон України «Про забезпечення прав і свобод

громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачає, що голосування на тимчасово окупованій території не проводиться [4]. Ця норма, з одного боку, загрожує реалізації права вибору, з іншого – не скасовує його. Варто зазначити, що право обирати і бути обраним є мірою можливої поведінки суб'єкта права та здійснюється залежно від його бажання. Надзвичайним правовим режимом встановлюється процедура реалізації права і змінюється місце голосування, проте не скасовується право обирати. Тому кожна особа, що має суб'єктивне бажання, може його реалізувати, не відкидаючи додаткових дій, що потрібно вчинити для реалізації права, порівняно з іншою територією України.

Схожа ситуація стосується й іншого важливого права – права на власність. Як зазначалося раніше, відчуження та набуття права власності на окремі об'єкти потребує спеціальної процедури та реєстрації. Так, зміна права власності на нерухоме майно здійснюється згідно із законодавством України, вноситься додаткова процедурно-процесуальна умова – місце проведення зміни права власності із вказівкою «за межами тимчасово окупованої території» [3], що ускладнює, змінює, проте не скасовує самого права на розпорядження своєю власністю.

У сучасних умовах світового життя, поширення COVID-19, протидії інфекційному захворюванню заслуговують на увагу й особливості реалізації прав під час карантинних заходів «локдауну» як одного з варіантів існування надзвичайного правового режиму. На особливу увагу заслуговує спеціально-процедурний аспект реалізації права на підприємницьку діяльність. За аналізом постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19» від 9 грудня 2020 р.

№ 1236 можна виявити особливу процедуру продажу товарів, що виявляється у встановленні обмеження на торгівлю визначеними категоріями товарів у торговельних залах. Із зазначенням можливості ведення підприємницької діяльності за допомогою онлайн-замовлень, адресних доставок, доставок поштою або іншим шляхом [5], що запобігає перебуванню великої кількості людей в одному місці та може зменшити швидкісні та кількісні показники розповсюдження хвороби, а отже, і зменшити ризики шкоди життю та здоров'ю людей. Також дана постанова передбачає особливі процедури отримання послуг у сфері харчування, реалізації культурних та інших прав.

Висновки. Реалізація норм права залежно від співвідношення між матеріальними та процесуальними нормами може існувати у трьох варіаціях, як-от: реалізація норм права поза правовими відносинами за відсутності процедурно-процесуальної складової частини, реалізація норм права за наявності правових відносин і процесуальної складової частини, а також існування тільки «прямих» учасників правових відносин, а також реалізація у процесі правових відносин за наявності процесуальної складової частини та третьої, спеціально передбаченої й уповноваженої сторони, що бере участь у процесі реалізації.

Реалізація норм права в умовах надзвичайних правових режимів може мати особливості, що полягають у додаткових умовах та процесуальних особливостях, порівняно зі звичайною реалізацією, що вводиться окремими нормативно-правовими актами та має тимчасовий характер, має вводиться суто щодо окремої категорії прав і свобод, на основі об'єктивності, обґрунтованості та доцільності, залежності від ситуації, що склалася та була причиною введення надзвичайних правових режимів як на окремій території, так і в державі загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пацурківський Ю.П. Реалізація права: поняття, зміст та співвідношення з суміжними категоріями. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 636. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/636/8.pdf>.
2. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції № 296/5 від 22 лютого 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.
3. Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : постанова Кабінету Міністрів України № 367 від 4 червня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-%D0%BF#Text>.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України № 1207-VII (ред. від 26 березня 2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18?find=1&text=%D1%85%D0%B5%D1%80%D1%81#Text>.
5. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : постанова Кабінету Міністрів України № 1236 від 9 грудня 2020 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zaprovadzhennya-obmezhuvalnih-protiepidemichnih-zahodiv-1236-091220?fbclid=IwAR3pbhcUjgWC49Nycv3BbeP44aFKJ4bUO67mub_kBQ6plq5obafpN40dDcA.